

PERCZEL OLIVÉR

Vörös zászlók, vörös utcák, vörös ligetek, vörös rongyok

Térfoglalások Budapesten a Tanácsköztársaság
időszakában

Vajon a Tanácsköztársaság mire és hogyan használta Budapest utcáit, köztereit és parkjait? Milyen tömegrendezvényekre használták a területeket és milyen szerepet szántak a Városligetben található intézményeknek? Sor került-e vajon a városligeti szórakoztatóipar államosítására?

A rendszerváltozások után az új hatalmak rendszerint igyekeznek saját ideológiájuknak megfelelően „átformálni” az uralmuk alá jutott teret. A kutatók a térfoglalásokat különféle megközelítések szerint elemezték már. A munkásság erőszakos utcafoglalásait mutatta be a dualizmus időszakában Gyáni Gábor,¹ Voigt Vilmos a budapesti május elsejék történetét és az ünneplők térhasználatát elemezte.² Markója Csilla a tanácsköztársasági május elseje díszleteinek bemutatásán túl azok művészeti értékelésére is vállalkozott. Véleménye szerint az alkotások feltétlenül helyet és figyelmet követelnek maguknak a magyar modernizmus történetében.³ Kerekes Amália és Teller Katalin a tanácsköztársasági május elseje Városligethez fűződő fontos viszonyának hangsúlyozásán túl, a bécsi fogadtatásáról

¹ GYÁNI Gábor: Fővárosi zavargások a dualizmus évtizedeiben. In: Á. VARGA László (szerk.): *Rendi társadalom – polgári társadalom* 3. Nógrád Megyei Levéltár, Salgótarján, 1991. 345–355.; GYÁNI Gábor: *Az utca és a szalon. Társadalmi térhasználat Budapesten, 1870–1940*. Új Mandátum Kiadó, Budapest, 1998.

² VOIGT Vilmos: *Éljen és virágozzék... (a budapesti május elsejéről)*. *Budapesti Negyed*, 1994. tavasz. 166–186.

³ MARKÓJA Csilla: „Vörös posztó”. *Városinstalláció 1919. május 1-jén a források tükrében*. *Enigma*, 1998/94. 147–215.

is beszél.⁴ Vörös Boldizsár összevetette a szovjet és a magyar Tanácsköztársaság térfoglalásait,⁵ és összehasonlítást végzett az őszi rózsás forradalom utáni, a tanácsköztársasági május elseje alkalmával és Horthy Miklós bevonulásakor rendezett szimbolikus térfoglalásokkal is.⁶ Vörös, a térfoglalások körét tágítva, a tanácsköztársaságbeli laktanyák, kórházak átnevezésével, az Országház festményeinek eltüntetésének szándékával, valamint az utcák és terek átnevezésének ötletével is foglalkozott.⁷ Bődök Gergely a proletárdiktatúra idején tartott május elseje erődemonstráció-jellegét hangsúlyozta.⁸

Alábbi tanulmányunkban a Tanácsköztársaság köztérfoglalásait vesszük sorra. Az eddig több helyütt vizsgált május elsejének vázlatos leírásán túl kitérünk az egyéb szabadteri tömegrendezvényekre is. Majd a köztérvizsgálati témánkhoz szorosan kapcsolódó térre, a Városligetre és az azon belül található szó-

⁴ Amália KEREKES–Katalin TELLER: PraterStern. Das Budapester Stadtwaldchen 1919. In: Amália KEREKES–Magdolna OROSZ–Gabriella RÁCZ–Katalin TELLER (Hrsg.): *Pop in Prosa. Erzählte Populärkultur in der deutsch- und ungarischsprachigen Moderne*. Peter Lang, Frankfurt am Main, 2007. 161–174.

⁵ VÖRÖS Boldizsár: Történelmi hősök, új rendszerek. Emlékszobrok Szovjet-Oroszországban és a Magyarországi Tanácsköztársaságban 1917–1919. *Mozgó Világ*, 1998/5. 85–105.; VÖRÖS Boldizsár: Történelmi személyek – új rendszerekben. Emlékművek Szovjet-Oroszországban és a Magyarországi Tanácsköztársaságban 1917–1919. In: KRAUSZ Tamás–VÉRTES Judit (szerk.): *1919. A Magyarországi Tanácsköztársaság és a kelet-európai forradalmak*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2010. 218–236.

⁶ VÖRÖS Boldizsár: Károlyi Mihály tér, Marx-szobrok, fehér ló. Budapest szimbolikus elfoglalásai 1918–1919-ben. *Budapesti Negyed*, 2000. ősz-tél. 144–172. A Nemzeti Hadsereg bevonulását bemutatja: VÖRÖS Boldizsár: Térfoglalás Budapesten – térfoglalás a történelemben? A Nemzeti Hadsereg budapesti bevonulási ünnepsége 1919. november 16-án. In: PÁSZTOR Cecília (szerk.): *ÜNNEP – HÉTKÖZNAP – EMLÉKEZET. Társadalom- és kultúrtörténet határmezsgyéjén*. Nógrád Megyei Levéltár, Salgótarján, 2002. 181–186.

⁷ VÖRÖS Boldizsár: „A múltat végképp eltörölni”? Történelmi személyiségek a magyarországi szociáldemokrata és kommunista propagandában 1890–1919. MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2004.

⁸ Népszerűsítő formában: BÖDÖK Gergely: A nagy vörös május. A Proletárdiktatúra erődemonstrációja. *Rubicon*, 2017/10. 51–65.; jegyzetekkel ellátva: A nagy vörös május – A Magyarországi Tanácsköztársaság erődemonstrációja: *Kommentár*, 2018/2. 24–42., majd bővítve: A nagy vörös május. A Tanácsköztársaság erődemonstrációja. Forrás: <https://www.clioinstitute.hu/single-post/1919-majus-1> (Letöltve: 2019. 02. 10.)

razokztató intézményekben előfordult változásokra is figyelmet fordítunk. Kutatásunk során a szakirodalom mellett a korabeli sajtót és a fellelhető levéltári dokumentumokat használtuk.⁹

Térfoglalások a hatalmi erődemonstráció jegyében

A Tanácsköztársaság térfoglalásai közül az első a „proletáruralom avató ünnepe”¹⁰ volt, amelyet az Országház előtti téren tartottak. A Tanácsköztársaság kikiáltása utáni első vasárnap, 1919. március 23-án délután az ország főterére – a korabeli sajtó szerint – százezer fős, piros zászlókat lengető és forradalmi dalokat, indulókat éneklő tömeg érkezett. A téren hullámozó megjelentek több szónok lelkesítő politikai beszédét hallhatták, akik a tér különböző pontjain jelentek meg. Képviselőik – betöltve a teret – emberek vállán, autó tetején, az Igazságügyi palota (ma Néprajzi Múzeum) erkélyéről, a Földművelésügyi palota (ma Földművelésügyi Minisztérium) erkélyéről és az Országház lépcsőjén tartották meg beszédüket. Szónoklataik a proletáruralom győzelméről tudósítottak és a Vörös Hadseregbe való belépésre buzdítottak. A beszédek között Rácz Lali – a kor híres cigányzenésze – háromszáz fős zenekarával muzsikált.

A proletárdiktatúra következő köztéri rendezvénye az úgynevezett „toborzónap” volt. A nagyszabású eseményre április 6-án vasárnap került sor. Az Országház előtti téren seregszemlét tartott az 1. és a 2. nemzetközi Vörös Ezred két-két zászlóalja dél-élelőtt tíz órakor. A nagyszámú megjelentek elé a katonák zeneezőval érkeztek, indulókat énekeltek, majd a forradalmat életető beszédek hangzottak el.¹¹ A program délután két órakor a budai Lánchídfőnél folytatódott. A résztvevők átvonultak a hídon, végig a Fürdő utcán (ma József Attila utca), majd az Andrassy úton egészen a városligeti Millenniumi emlékműig. A menetet

⁹ Budapest Főváros Levéltára (BFL) IV.1428 Politikai Iratok gyűjteménye, IV.1407.b. Budapest Székesfőváros Tanácsának iratai, IV.1514. Budapest Székesfőváros Kertészetének iratai.

¹⁰ A magyar proletáruralom avató ünnepe az Országház téren. *Népszava*, 1919. március 25.

¹¹ A Vörös Hadsereg ünnepe. *Pesti Napló*, 1919. április 9.

piros zászlót lengető leányok vezették, a felvonulók között cigányzenekarok muzsikáltak, katona- és munkásdalárdák zenéltek, és a vonuló tömeget még feldíszített autók is színesítették. A gyalogos vonulás egy órán át tartott a Városligetig, közben két helyen – az Opera előtt és az Oktogon téren – pihenőt tartottak. A megállóknál a Martinovics Színház művészei (Fedák Sári,¹² Paulay Erzsi,¹³ Váradi Aranka,¹⁴ Bajor Gizi,¹⁵ Beregi Oszkár¹⁶) szavaltak és énekeltek, majd lelkesítő politikai beszédek hangzottak el. A Millenniumi emlékműnél Böhm Vilmos¹⁷ a Vörös Hadsereg hivatásáról tartott beszédet, majd Poór Ernő¹⁸ és Szamuely Tibor¹⁹ is felszólalt, később a zenekarok hangversenyt adtak.²⁰ A program során a szervezők a sport vonzerejét is segítségül hívták, amikor az Üllői úti pályán magyar-osztrák labdarúgó-mérkőzést rendeztek. A lelátók zsűfolásig megteltek, és a magyar csapat, a lelkes szurkolásnak is köszönhetően, 2:1-re győzött.²¹ A mérkőzést a Forradalmi Kormányzótanács

¹² Fedák Sári (1879–1955) az egyik legismertebb és legsikeresebb magyar színésznő, énekesnő-primadonna. Visszaemlékezése szerint a toborzónapi megjelenésére írásbeli parancsot kapott Szamuelytól, és szereplése mindössze egyetlen mondatra korlátozódott. Lásd BOGNÁR József (szerk.): *„Te csak most aludjál, Liliom...” Fedák Sári emlékiratai*. Magyar Ház, Budapest, 2009. 439–441. Ezúton is köszönöm Vörös Boldizsárnak, hogy felhívta a figyelmemet a kötetre.

¹³ Paulay Erzsi (1886–1959) színésznő. Paulay Ede színigazgató lánya.

¹⁴ Várady Aranka (1886–1966) színésznő.

¹⁵ Bajor Gizi (1893–1951) Kossuth-díjas magyar színművésznő, kiváló művész, a Nemzeti Színház örökös tagja. Egykori villája ad otthont ma a Bajor Gizi Színeszmúzeumnak.

¹⁶ Beregi Oszkár (1876–1965) színész, rendező.

¹⁷ Böhm Vilmos (1880–1949) szociáldemokrata politikus, hadügyi államtitkár, a Berinkey-kormány hadügyminisztere és a Tanácsköztársaság szociális majd hadügyi népbiztosa, később a Vörös Hadsereg főparancsnoka.

¹⁸ Poór Ernő (1898–1937) kereskedő, bankhivatalnok, a Vörös Őrség főparancsnokának titkára.

¹⁹ Szamuely Tibor (1890–1919) kommunista politikus, újságíró, a Tanácsköztársaság hadügyi népbiztos-helyettese és közoktatásügyi népbiztosa. A kommün egyik terrorszervezetének vezetője, aki számos ember kivégzését rendelte el.

²⁰ A toborzónap programja: *Az Est*, 1919. április 5.; valamint *Világ*, 1919. április 5.; *Pesti Napló*, 1919. április 5.

²¹ FÖLDES Éva: *A Tanácsköztársaság sportja*. Sport Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1959. 28.

a hadsereg céljaira is kihasználta: a játék alatt folyamatos volt a toborzás a munkások közt a Vörös Hadseregbe. A féldió alatt népbiztosok agitáltak, valamint művészek és sportdalárdák közreműködésével fokozták a hangulatot.²² A toborzáshoz a színházak is csatlakoztak. Műsoruk előtt felhangzott a munkások himnuszának tekintett Internacionálé, majd néhány ismert színész forradalmi verseket szavalt. A Király, a Magyar és a Városligeti Színházban agitációs matinét tartottak, ahol Kun Béla,²³ Landler Jenő²⁴ és Lukács György²⁵ tartott beszédeket.²⁶ A Tanácsköztársaság gondoskodott az esemény megörökítéséről is. Az ünnepséget filmre is vették: a Vörös Riport-film öt operatőre dolgozott a tömegben, hogy a toborzónapot riportszerűen megörökítse. A kész felvételeket később előadásaik előtt levetítették a filmszínházak.²⁷

Mivel – a sajtó magyarázata szerint – az első toborzónapból a külső városrészek lakói nem vehették ki a részüket, ezért egy újabb toborzóünnepet is rendeztek, ezúttal a Népligetben. A rendezvényt április 20-ára, húsvétvasárnapra időzítették, és legalább százezer ember részvételére számítottak. Időközben – április 16-án – a román királyi hadsereg megtámadta Magyarországot. Az ellenséges támadásra a Tanácsköztársaság védekező háborúról döntött április 19-én. A határozat szerint a munkásság fele fegyveres szolgálatot vállal, hogy megvédje a proletárdiktatúra vívmányait. A háború híre – állítólag – nagy lelkesedést váltott ki és a munkástanácsok üdvözölték a dön-

²² A Vörös Hadsereg toborzása. *Az Est*, 1919. április 7.

²³ Kun Béla (1886–1938) újságíró, kommunista politikus, a Tanácsköztársaság külügyi és hadügyi népbiztosa, tényleges vezetője.

²⁴ Landler Jenő (1875–1928) kommunista politikus, a Tanácsköztársaság belügyi és kereskedelem-ügyi népbiztosa, majd a Vörös Hadsereg főparancsnoka.

²⁵ Lukács György (1885–1971) Kossuth- és Baumgarten-díjas filozófus, esztéta, egyetemi tanár, marxista gondolkodó, a Tanácsköztársaság közoktatásügyi népbiztosa.

²⁶ *Népszava*, 1919. április 6.

²⁷ A Vörös Toborzó-nap filmen. *Vörös Újság*, 1919. április 16. – A Vörös-filmhíradókat elemzi: Vörös Boldizsár: Vörös Riportfilmek és fekete-fehér újságok. In: LUGOSI András–SOHAJDA Ferenc (szerk.): *Léptékváltó társadalomtörténet. Tanulmányok a 60 éves Benda Gyula tiszteletére*. Hermész Kör–Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 532–543.

tést. A város több pontján tüntetéseket rendeztek, a fő útvonalakon tüntető menetek vonultak végig.²⁸

A támadás miatt a rendezvény új, aktuális jelszót kapott: „Veszélyben a forradalom, mentsük meg a munkásuralmat!” A Népligetet vörös zászlókkal díszítették, vörös drapériába burkolt emelvényeket ácsoltak, és a már bevált csalogató és szórakoztató programokkal szólították meg a lakosságot. A program nyitásként, délután három órakor katonazenekarok, dalárdák és népzenezők a park több helyszínén egyszerre kezdték el játszani az Internacionálét. A zenés bevezetőt a Magyarországi Szocialista Párt szónokainak beszédei követték, majd neves színészek és színésznők előadásai következtek. A cirkuszban is folyamatosan zajlottak az előadások, ahol minden alkalommal fellépett Czája József, a kor neves birkózója. Az alkalomra hét nagy szabadtéri és egy mozgó színpadot is kialakítottak, ahol az ismert színészek és színésznők Ady-verseket szavaltak és magyar dalokat énekeltek.²⁹ A háttérben folyamatosan forradalmi indulók harsogtak, a moziban pedig „aktuális” filmeket vetítettek.³⁰ A párt agitátorai hat helyen toborozták a munkásokat, lelkesítő szövegekkel – a sajtó szerint – több ezer embert sikerült a Vörös Hadseregbe való belépésre rávenniük.³¹ A népligeti nagygyűléssel azonos időpontban Budán, a Vérmezőn is népgyűlést rendeztek. A felszólalók ismertették a politikai helyzetet és fegyverkezésre szólították fel a többeszes tömeget. Szintén tömegdemonstrációt szervezett a III. kerületi Munkás- és Katonatanács. Délelőtt tíz órakor indult a téglagyári munkások menete a Korona térről a Lajos utcán át, végig a Bécsi úton. Útjuk során fűvőzenekarok zenéltek és öt helyen tartottak lelkesítő beszédeket a Vörös Hadseregbe való belépés érdekében.³² A kreált ünnep figyelemelterelésként is szolgált, mivel előző éjjel

²⁸Tüntetés a védekező háború mellett. *Fáklya*, 1919. április 20. Idézi: KUCZKA Péter és mások: *A vörös lobogó alatt. Válogatott írások a Magyar Kommunista Ifjúsági Mozgalom történetéből. 1917–1919.* Magyar Munkásmozgalmi Intézet–Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest, 1955. 370–371.

²⁹Toborzóünnep a Népligetben. *Pesti Napló*, 1919. április 17.

³⁰Toborzó-ünnep a Népligetben. *Az Est*, 1919. április 17.

³¹*Népszava*, 1919. április 22.

³²Uo.

a forradalom terrorcsapata a Vörös Őrség segítségével túszoikat ejtett.³³

Az erődemonstráció folytatódott. Három nap múlva, április 23-án délután gyári munkászászólaljak lepték el Budapest utcáit. A munkások délután egy órakor gyülekeztek a Közvágóhídnál, az Orczy téren, a Margit és a Műegyetem rakpart előtt, majd két órakor elindultak az Andrassy út felé. A Forradalmi Kormányzótanács az Andrassy út 4. előtt szemlélte meg a felvonulást.³⁴ A zászlóaljak elfoglalták az egész Andrassy utat, amelyet délután három és este hat óra között a gépkocsiforgalom elől elzártak. A felsorakozott nyolc ezred tagjai előtt a szocialista párt vezetői lelkesítő szónoklatokat tartottak.³⁵

A köztéri térfoglalás legnagyobb jelenete: Május 1.

A Forradalmi Kormányzótanács május elsejének – a munkás-ság ünnepének – megünneplésére kiemelt figyelmet fordított. „A magyarországi proletariátus májusi ünnepe elszántságának, szilárdságának, meg nem ingatható forradalmiságának legyen a szimbóluma”³⁶ – írta a párt szócsöve, a *Vörös Újság*. Az ünnep szervezésével április elején Szamuely Tibort bízták meg, aki 1918-ban Moszkvában résztvevője volt május elseje megünneplésének. Szamuely ott személyes tapasztalatokat gyűjtött, milyen is egy monumentális ünnep, és Budapesten is grandiózus terveket kívánt megvalósítani. A főváros köztereinek vörösbe öltöztetéséről döntött, és minden lakót kötelezett háza és a házak előtti fák feldíszítésére. A házbizalmiak feladata volt a vörös zászlók igénylése a kerületi tanácsoktól, akik a május elsejét szervező bizottságtól rendelték meg a szükséges papír-

³³ Erről lásd BÖDÖK Gergely: *Kegyelmes urak a gyűjtőfogházban. A vörös terror fővárosi túsza*. *Múltunk*, 2014/4. 151–181.

³⁴ A gyári munkászászólaljak első csapatszempléje. *Népszava*, 1919. április 22.

³⁵ *Népszava*, 1919. április 23., valamint *Pesti Napló*, 1919. április 23.

³⁶ *Vörös Újság*, 1919. május 1. Idézi: RÉTI László (szerk.): *Magyar Május elsejék. Dokumentumgyűjtemény*. Szikra, Budapest, 1953. 41. és 220.

szövetből készült vörös lobogókat.³⁷ „A burzsoázia megreszketetése” miatt zenés katonai parádékról, a szakszervezetek szervezte felvonulásokról is határozott. A lakosság szórakoztatását pedig sportversenyek, népünnepélyek, gyerekprogramok garantálták.³⁸ Tervei szerint eltünteti a főváros „összes régi rossz szobrait”, helyükre a munkásmozgalom alakjainak hatalmas alkotásai kerülnek.³⁹ Szamuely vállalkozásához minden anyagi segítséget megkapott: kezdetben az ünnepség megszervezésére még „csak” 250 000 koronát szánt,⁴⁰ pár nap múlva azonban az összeg – annak ellenére, hogy a díszítést szinte csak papírból képzelte el – már 4 millióra emelkedett.⁴¹ A népbiztos az ünnepség művészi, építészeti koncepciójának kidolgozásával, irányításával Falus Eleket⁴² bízta meg. A festők munkáját és a szervezőmunkát Bíró Mihály,⁴³ a forradalom kalapácsos embe-
rének alkotója irányította. A Forradalmi Kormányzótanács – a megfelelő számú tömeg megjelenése érdekében – április 30-án május elsejét ünneppé és munkaszüneti nappá nyilvánította.⁴⁴ És a három héten át zajló előkészületek után, másnap reggelre Budapest teljesen megváltozott. A forradalom vörös színének hangsúlyozásán túl a főváros legfontosabb csomópontjain, terein, hídjain, összesen huszonkét kiemelt helyszínen monumentális díszleteket helyeztek el. Budán, a Vérmező bejáratánál Lenin óriási gipszszobra fogadta az embereket, akik

³⁷ Zászlódísz május elsején. *Vörös Újság*, 1919. április 25.

³⁸ Szamuely Tibor utasítása a május elsejei ünnepélyt rendező bizottságnak. In: PRÁGER Miklós és mások (szerk.): *A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai. VI/1. 1919. március–1919. június*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1959. 356–357.

³⁹ *Fáklya*, 1919. április 20. Idézi: VÖRÖS Boldizsár: Károlyi Mihály tér, Marxszobrok, fehér ló. I. m. 168.

⁴⁰ A Forradalmi Kormányzótanács 1919. április 14-i ülése. In: IMRE Magda-Szűcs László (szerk.): *A Forradalmi Kormányzótanács jegyzőkönyvei 1919*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986. 285.

⁴¹ A Forradalmi Kormányzótanács 1919. április 18-i ülése. Uo. 322.

⁴² Falus Elek (1884–1950) grafikus, iparművész, belsőépítész.

⁴³ Életét bemutatja KATONA Anikó: Minden a vörös Kalapácsosé! In: ALBERT Ádám (szerk.): *Minden a Mienk*. Petőfi Irodalmi Múzeum–Kassák Múzeum. Budapest, 2018. 25–30.

⁴⁴ A Forradalmi Kormányzótanács LXXX. számú rendelete május elseje megünnepléséről. In: PRÁGER Miklós és mások (szerk.): I. m. 356.

Martinovics Ignác kivégzésének helyszínén hatalmas – két emelet magas és negyven méter hosszú – vörös szarkofágot láthattak. A Gellért-szobrot vörös és sárga lepellel takarták le, alatta a vízesés elé egy festmény került „Dolgozások és tiétek a paradicsom” jelmonddal. A budai várpalota dunai oszlopsorát és ablakait vörös drapériákkal takarták el, és a kupola koronájára egy hatméteres frig sapka került. Az alagút Duna-parti oldalát is átalakították. A címert letakarták, a bejárat jobb oldalán egy négy méter magas kalapácsos ember állt, bal oldalon egy ugyanakkora vöröskatona örködött. A Pest és Buda közti összeköttetést teremtő négy híd – a Ferenc József híd (ma Szabadság híd), az Erzsébet híd, a Lánchíd és a Margit híd – hídfőit szintén vörös jelmezbe öltöztették. A Margitsziget bejárata előtt a proletáranya szobra várta a gyerekeket. A kezét imádságra kulcsoló szoboralak mögötti diadalkapun – többek között – a következő felirat volt olvasható: „Gyerekek, tiétek a jövő.” A Lánchíd túlsó oldalán, a pesti oldalon Karl Marx öt méter magas szobra fogadta az érkezőket. Teljesen átalakították az Országház teret is. A Parlament főbejáratát feldíszítették, elé két hatalmas vörös földgömb került, Andrassy Gyula lovas szobra köré a „munka háza” című építményt ácsolták. A „Dicsőség a munkának” feliratú építményen a forradalom és a világszabadság, valamint különböző társadalmi osztályok alakjai jelentek meg, melyet két fegyveres munkást ábrázoló gipszszobor őrzött. A téren helyet kapott még Lenin és a pár hónapja meggyilkolt német marxista forradalmár, Karl Liebknecht mellszobra is. A vonulók útja több diadalkapu alatt vezetett át, ilyen ácsoltak a Fürdő utca bejáratánál és a Kígyó téren (ma Ferenciek tere) is. A kapuk az „Éljen a Nemzetközi Szovjetköztársaság!” és az „Éljen a nemzetközi Proletárföderáció!” feliratokat hirdették. A Deák téren – a Nemzeti Áldozatkészség szobrára építve –, egy monumentális tribünön Lenin és Szabó Ervin mellszobrai kaptak helyet. A Berliini (ma Nyugati) tér is új kiképzést kapott, ott egy hatalmas, kör alakú vörös dob állt, amelynek pereméről óriási dárdák meredeztek az ég felé. A kiképzés mellett a négy égtáj felé lendítették hatalmas kalapácsukat Bíró Mihály híres-hírhedt kalapácsos munkásszobrai. Nagyobb dekorációt helyeztek

még el a Köröndön (ma Kodály körönd), ott a négy szobrot takarták el vörös földgömbökkel. A Millenniumi emlékműhöz vezető ünnepi menetek haladási irányát több helyen szakították meg meg különféle köztéri kiképzések, átalakítások. Így a Rákóczi úton és a Nyolcszög (ma Oktogon) téren is hatalmas májuszák, vörös oszlopok, zászlók, lelkesítő hirdetések kerültek elhelyezésre. A leghangsúlyosabb átalakítás talán a millenniumi szoborcsoportot érte. A királyszobrokat teljesen eltakarták, a rájuk boruló vörös lepelre a „Világ proletárjai egyesüljete!” feliratot mázolták. A tér közepén magasodó – a kezében a Szent Koronát tartó Gábrriel arkangyalt ábrázoló – oszlop helyére egy monumentális obelisztk került. Árpád fejedelem szobrát is egy új kompozíció, a rendszer által dicsőített Marx és a rá áhitattal feltekintő bánya- és vasmunkás kilenc méter magas szobra takarta el. A Városligetben található Iparcsarnok elé is egy hatalmas vörös kaput emeltek és az épületet forradalmi jelszavakkal borították be. A Vajdahunyad vára főkapuját a mezőgazdasági munkát éltető festménnyel díszítették, a tavon pedig egy kis szigetet alakítottak ki, ahol szintén a kalapácsos ember háromméteres gipszszobra állt.

A rendezőség a város átalakításán túl a megjelenő lakosságot különféle multságokkal és sporteseményekkel kívánta szórakoztatni. A város öt pontján – a Vérmezőn, a Népligetben, a Margitszigeten, a Városmajorban és a Városligetben – népmultságokat rendeztek. A helyszíneken tréfás vetélkedőket, akadályfutást és táncmultságokat tartottak.⁴⁵ A program összeállítói bíztak a sportesemények csábító erejében: aznap a főváros összes sportpályáján különféle versenyeket rendeztek. Futballmérkőzéseket, birkózó viadalokat, atlétikai versenyeket tartottak, sőt még a Dunai Regatta is felvonult. A szervezők csak a sportprogramokra százötvenezer nézőt vártak.⁴⁶

Hajnalban nyolc katonazenekar és kétszáz színházi zenész az Internacionálé és a Marseillaise dallamaival fűjt ébresztőt a lakosság számára. A munkások felvonulása meghatározott menetrend szerint történt. Korán reggel a különböző városrészek

⁴⁵ Népmultságok május elsején. *Vörös Újság*, 1919. április 20.

⁴⁶ Sportünnepélyek május elsején. *Vörös Újság*, 1919. április 23.

résztevői a sajtóban meghatározott huszonnyolc helyszínen gyülekeztek.⁴⁷ Az ünnepélyt reggel nyolc órakor egy csoportos futóverseny nyitotta meg. A résztvevők az Andrassy út elejétől a Millenniumi emlékműig, tízes csoportokban futottak. A startpisztoly dörrenésekor ötszáz futó lendült neki a 2310 méteres távnak.⁴⁸ A versenyt a Munkás Testedző Egyesület (MTE)⁴⁹ vörösinges csapata nyerte meg. Cséfi Sándorra – visszaemlékezés szerint – óriási erővel hatott a futóverseny. „1919-ben az első szabad május elsején, a vörös zászlódíszbe öltözött Andrassy úton láttam életemben először futóversenyt. Felejthetetlen benyomást tettek rám a vörösmezes futók és a hatalmas, lelkes nézősereg.”⁵⁰ Ugyanekkor indult el a munkások felvonulása és szintén nyolckor szállt fel a város fölé egy látványos repülőraj is, amely röplapokat szórt a tömeg közé, és felvételeket is készített.

A felvonuló csoportok munkahelyük, szakmájuk szerint külön-külön meneteltek és saját zászlóikat lobogtatták, saját tábláikat tartották a fejük fölé. A menetek szintén meghatározott útvonalon keresztül érték el végpontjaikat, a város nagy parkjait. Budán a felvonulók tíz órára érték el a Vérmezőt, ahol zenével, különféle mutatványokkal egész nap szórakoztatták a megjelenteket. Pesten a Népligetet és a Városligetet lepte el a felvonuló tömeg. A futóversenyt egy újabb kiemelkedő látványosság, a kerékpáros felvonulás követte. A kerékpárosok három csoportban indultak a Vérmezőről, és a Margit hídon és a Lánchídon át, valamint az Erzsébet hídon keresztül tolták át biciklijüket Pestre. Az Andrassy útnál egyesültek, és az Aréna úton haladtak a Millenáris pályára, ahol különféle versenyeken szerepeltek. Feldíszített járműveik közül az öt legszebb díjat ka-

⁴⁷ A proletárforradalom májusi ünnepe. *Vörös Újság*, 1919. május 3.

⁴⁸ Május elseje. *Vörös Újság*, 1919. április 26.

⁴⁹ Munkás Testedző Egyesület (MTE), az első jelentősebb testedző egyesület, melynek tagjai a munkásság köréből kerültek ki. Az egyesület 1906-ban alakult. Kezdetben tornával és turisztikával foglalkoztak, később atlétika, birkózás, kézilabda, sielő és úszó szakosztályokat is létrehoztak. Tevékenységüket 1944-ben felfüggesztették, majd 1950-ben Budapesti Vörös Meteor Sport Klub néven újjáalakultak. Az egyesület versenyzői közül az atléták 25, a birkózók 29, a tornászok 17 magyar bajnoki címet szereztek.

⁵⁰ Idézi: FÖLDES ÉVA: I. m. 46.

pott.⁵¹ Az Andrassy úton vonult a legnagyobb menet, akik négy órán keresztül áramlottak a Városliget kapuján át, és a ligetben szórakoztak tovább. A parkokban nagy emelvényeket ácsoltak, ahol kijelölt szónokok beszéltek a hallgatósághoz. A pódiumokon kívül a nagy tömeget befogadó helyszíneket – Beketow Cirkusz, Angol Park – is felhasználták. A rendszer vezetői által mondott beszédek a Tanácsköztársaság történelmi küldetéséről, a diktatúra legitimitásáról, a munkásság szükségszerű összefogásáról és a világforradalom győzelméről szóltak. Délután már a szórakozásé lett a főszerep. Az Angol Parkba a gyermekek számára díjtalan volt a belépés, így tömegek lepték el a játékokat, valamint sokan hallgatták a katonazenekarok koncertjeit is.

A május elsejei ünnepekre az állatkert is készült. Szamuely Tibor népbiztos utasításának megfelelően a kertet is feldíszítették. Czerva Frigyes állatkerti felügyelő elmondása szerint a park munkatársai már áprilisban szórakoztató mulatságokkal készültek a népünnepélyre, a központból kapott vörös díszítési anyagokkal vonták be a főkaput, a Nagysziklát, a Cukor Pavilont, a [dohány]tőzsdeépületet, a Terráriumot és a Madárházat.⁵² A Madárház bejárata fölé egy „Éljen a Proletárdiktatúra!” feliratú tábla is került. Király Lajos kertész szerint viszont a Madárházon kívül az állatkert többi része nem volt kicicomázva, ott csak néhány zászló lengedezett.⁵³ Ám hiába az ilyen vagy olyan mértékű kidíszítés, az állatkert a nevezetes napon zárva tartott. A jégpálya körül gyerekfutóversenyt és tréfás vetélkedőket tartottak. Nagy derűtséget váltott ki a lelógó kifli- és a lekvároscsusza-evő verseny.⁵⁴ Érdekes látványosság volt a Magyar Kerékpáros Szövetség által, a Millenáris pályán szervezett 10 000 és 5000 méteres motorverseny és a páros, tandem, lassúsági, akadály-, valamint a „tréfás kerék-

⁵¹ Uo. 47.

⁵² BFL IV.1428. Politikai Iratok Gyűjteménye. Polgármesteri bizalmas. 125/1920. A jegyzőkönyvet 1920. szeptember 1-jén vették fel.

⁵³ BFL IV.1428. 125/1920. A jegyzőkönyvet 1920. május 28-án vették fel.

⁵⁴ A proletárforradalom májusi ünnepe. A Városligetben. *Vörös Újság*, 1919. május 3.

páros” verseny is.⁵⁵ Az Ügetőpályán katonai sportversenyeket láthattak a nézelődők. A sűrű programban teljes felszerelésben megtett 2000 méteres futóverseny, kötélhúzás, akadályverseny, zsákban futás, birkózóverseny is szerepelt.⁵⁶ A Margitszigeten tartották a legtöbb gyermekprogramot. Délben a szigetet lezárták, és délután két órától csak gyerekcsoportok léphettek a területre. A várt húszezer gyermek a sportpályán futballmérkőzésnek szurkolhatott, volt zsákban futás és rúdmaszás is. A mászóverseny díja – egy óriáskifli – a rúd tetején lengedezve várta tulajdonosát.⁵⁷ A gyerekek a felállított emelvényekről mesét hallgathattak, színházat és artistamutatványokat nézhettek. A víztorony erkélyén tárogató-hangverseny szolgált, több helyen tartottak népzenei koncerteket és póznamászással, valamint különféle játékokkal foglalták le őket, és uzsonnára lekváros kenyeret, valamint nyolcezer palack ásványvizet is kaptak.⁵⁸ Az ifjómunkások a vörös lobogókkal körbevett Üllői úti sporttelepen ünnepeltek. Programjukon a főváros középiskoláinak egyesített zenekara adott hangversenyt, a felállított színpadon gyerekszínészek játszottak, fiatal táncosok korhű jelmezben spártai táncornát mutattak be, és a szónokok méltatásai után atlétikai versenyekre, birkózóviadalokra és futballmérkőzésre került sor.⁵⁹ A 100, 200 és 800 méteres futóversenyek győztesei érmeket kaptak, míg a birkózóviadal győztese egy értékes sonkával térhetett haza.⁶⁰ A Népligetben is többféle szórakoztató esemény várta az odalátogatókat. Az akadályversenyek, táncter, zenetribün, mászórúd, lepényevés mellett különleges attrakció volt a „mozgórúd”, amelyen egyensúlyozva kellett átjutni.⁶¹ Az este során a színházak, mozik, orfeumok belépőjegyeit fél áron vehették meg a lakosok. A teátrumok több

⁵⁵ *Vörös Újság*, 1919. április 22.

⁵⁶ FÖLDES ÉVA: I. m. 47.

⁵⁷ Uo. 48.

⁵⁸ Májusi gyerekünnep a Margitszigeten. *Vörös Újság*, 1919. április 29.

⁵⁹ Az ifjómunkások májusi ünnepe. *Az Est*, 1919. április 27.

⁶⁰ A május elsejei sportversenyek díjainak kiosztása. *Az Ifjú proletár*, 1919. június 29. Idézi: KUCZKA Péter és mások: I. m. 307.

⁶¹ A proletárforradalom májusi ünnepe. A Népligetben. *Vörös Újság*, 1919. május 3.

előadást is műsorra tűztek, de az ünnephez igazodva, előadásaik forradalmi indulók éneklésével és versek szavalásával kezdődtek. A nap csúcspontját az esti tűzijáték jelentette. Kilenc órakor a Citadella bástyái közül röppent fel az első rakéta, amelyet sorra követett a többi. A látványosságon szintén a vörös szín dominált.

Az ünnepség után az időjárás hűvösre és viharosra fordult. A feltámadó erős szélvihar tombolása a május elsejére ácsolt nagy méretű díszleteket szétszaggatta, több esetben összedöntötte, amelyek baleseteket is okoztak. Emiatt a Forradalmi Kormányzótanács pár nap múlva a díszletek elbontásáról döntött.⁶² A vihart túlélő szobrok a Proletármúzeumba kerültek, de „életük” nem volt tartós, a proletárdiktatúrát váltó Horthy-rendszer megsemmisítette azokat.⁶³

Újabb erődemonstrációk

Május 26-án vasárnap újabb harcias bemutató zajlott. Aznap a Vörös Őrség rohamszázadainak szemléjére került sor a Vérmezőn. Tizenkét század – 1340 katona – kürtszóra változó gyakorlatait, énekléssel és hangos zeneszóval kísért felvonulását szemlélték meg a népbiztosok és a megjelent lakosság. A parádé ismét a városon keresztül tartó vonulással fejeződött be, a masírozó katonák a Lánchídon át indultak haza.⁶⁴

A Vörös Hadsereg északi hadjáratainak sikerét, Kassa, Korpona, Selmecbánya és Nagysurány visszafoglalását is hatalmas népünnepély követte. 1919. június 6-án szombat reggel a győzelem hírére a helyőrség összes katonai zenekara hangos zeneszóval vonult végig az utcákon, a színházak előtt pedig a teátrumok zenekarai adtak térzenét. A munkások tömege délután három órától az Országház téren gyülekezett, és a – sajtó szerint – a téren kívül az Alkotmány utcát is teljesen megtöltötte. Újra előkerültek a vörös zászlók, és a Parlament lépcsőjét

⁶² A május elseji díszítések lebontása. *Vörös Újság*, 1919. május 4.

⁶³ MARKÓJA Csilla: I. m. 184.

⁶⁴ A Vörös Őrség szemléje a vérmezőn. *Vörös Újság*, 1919. május 27.

ismét vörös drapériával vonták be. A népbiztosok a szüntelen éljenzések és forradalmi dalok éneklése közben egymás után tartották beszédeiket. A szónoklatok után a megjelent sokaság számára folytatódott az ünnepi este. A Dunapalota szálló nagyerkélyén a Száztagú cigányzenekar hangversenyét élvezhették a megjelentek, majd a Szovjetház (Hungária Szálló) előtt is dalárdák és cigányzenészek muzsikáltak. Katonazenekarok adtak koncertet a Tisza Kálmán (ma II. János Pál pápa) téren, az Oktogon téren és a Kálvin téren is,⁶⁵ később lampionos, zenés takarodóval járták be az utcákat.⁶⁶

A proletárdiktatúra ellen katonai zendülés tört ki június 24-én. A flottilla hajói a Dunáról lövéseket adtak le a népbiztosok szálláshelyét biztosító Szovjetházra, ugyanekkor a ludovikás tisztnövénydékek is fellázadtak. A felkelést azonban a proletárdiktatúra leverte és kegyetlenül megtorolta. A harcok során elhunyt tizennyolc vöröskatona temetését a hatalom szintén egy nagyszabású tömegdemonstrációvá alakította. A gyászünnepély az Országház téren kezdődött június 29-én vasárnap délután. A Parlament lépcsőzetén óriási ravatalt készítettek, virágok és koszorúk százai között feküdt a tizennyolc koporsó, a háttérben hatalmas fekete zászlók lengtek. A téren azok a századok álltak, amelyek soraiban az áldozatok szolgáltak. Az emlékünnepély kezdetén a katonazenekarok eljátszották az Internacionálét, a népzeneészek a „Kitették a holttestet az udvarra” kezdetű dalt, majd a népbiztosok beszédei következtek. A szónokok búcsúbeszédei után – amelyekben a proletariátus győzelmét hangsúlyozták – zeneszó kíséretében indult el a menet. A felvonulást kerékpáros vöröskatonák vezették, majd egy lovas különítmény következett. Őket a gyászindulókat játszó katonazenekarok követték, majd a különféle gyalogezredek díszszázadai lépdeltek. A teljes fegyverzetet öltött századok után a tizennyolc díszes halottaskocsi gurult, melyeket a Forradalmi Kormányzótanács tagjai kísérték. Menetük az Alkotmány utcán, a Váci körúton (ma Bajcsy-Zsilinszky út), az Andrássy úton, a Nagykörúton át a Kőztemető úton keresztül kigyózott

⁶⁵ Budapest győzelmi ünnepe. *Népszava*, 1919. június 8.

⁶⁶ A budapesti proletariátus örömnapja. *Vörös Újság*, 1919. június 8.

a temetőbe. Haladási irányuk mellett végig munkászászlóaljak álltak sorfalat és a menetet rengeteg ember is kísérte.⁶⁷

Térfoglalások a proletártársadalom érdekében

A proletárhatalom térfoglalásai minden esetben az új hatalom uralmát mutatták és a korábbi rendszerrel való szakítást jelentették. Néhány térfoglalási akcióban azonban felfedezhető a lakosság egészére tekintő (persze inkább a szegényebb munkásréteget érintő) törekvés. Ezekből az esetekből mutatunk be néhány példát.

A zöldterületek jótékony célú felhasználásának példáját jelentette a játszóterek létesítése. A főváros népbiztossága március 25-én rendelkezett a zártkertek és a magánkertek közcélra való felhasználásáról. A rendelkezés kiterjedt a „gazdasági célra igénybe nem vett és játszótérnek alkalmas összes telkek azonnali kinyitására”.⁶⁸ Így a „grundokon” kívül a Várkert, az egyházi rendek vízivárosi kertjei, az Orczy-kert, a Rottenbiller-kert és a Károlyi-kert is látogathatóvá vált.⁶⁹ A megnyitott kerteket és parkokat (Horváth-kert, Gellérthegy, Városmajor, Marczibányi tér, Vérhalom tér, Szabadság tér, Városliget, Hunyadi tér, Almássy tér, Klauzál tér, Horváth Mihály tér, Mátyás tér, Boráros tér, Népliget)⁷⁰ játszótérekké nyilvánították. Játszóterek létesítéséről már 1897-ben alkottak rendeletet, de azok megvalósítása elmaradt. Az első világháború előtt a tervezett tizenhárom játszóhelyből mindössze három épült meg: a Marczibányi téri, a Soroksári úti és a Simor utcai (ma Vajda Péter utca).⁷¹ Ezekon kívül az 1912-ben újjáépítve átadott Állatkertben is nyílt egy

⁶⁷ A proletárállam vértanúinak temetése. *Népszava*, 1919. július 1. Valamint: Az ellenforradalom proletár-vértanúinak temetése. *Vörös Újság*, 1919. július 1.

⁶⁸ *Fővárosi Közlöny*, 1919. március 28. 366.

⁶⁹ Megnyitották az összes nagy magánkerteket. *Vörös Újság*, 1919. április 4.

⁷⁰ KIÁCS György (szerk.): *A fővárosi kertészet száz éve. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1967. 152.* Az említett tereken végül 1930-ban helyeztek el játékeszközöket.

⁷¹ BELEZNAV ÉVA: *A fővárosi játszótérek története. Budapest. A városlakók folyóirata. 2018/8. 2–5.*

modern játszótér.⁷² Ám a Tanácsköztársaság által megnyitott zöldterületek még nem nevezhetők valódi játszótereknek, hiszen játékfelszereléseket nem létesítettek bennük, csak teret adtak a játékhoz.⁷³ Hintával, csúszdával (a korabeli kifejezés szerint csúszókával), libikókával, mászópóznával és kötéllel csupán két játszótérrel adták át. Az egyik a Damjanich utca 42. szám alatti üres telken létesült,⁷⁴ a másik a Károlyi-kert volt, amelyet július 13-án vasárnap nyitottak meg a gyerekek előtt. A parkot aznap szépen feldíszítették, napközi otthonná alakították, és az érkező gyermekeket cigányzenészek muzsikája fogadta. A kötelező politikai beszéd után gyermekszínház játszott, és a növendékek még uzsonnát is kaptak.⁷⁵

Ilyen kiemelt helyszín volt a Margitsziget is. Az árnyas, parkos zöldterület a Tanácsköztársaság előtt a szegényebb emberek elől el volt zárva, megközelítése a 19. században még csak csónakon vagy hajón volt lehetséges. Az 1876-ban átadott Margit hidat a szigettel 1900-ban kötötték össze, de a bejutás ezután is csak belépődíj kifizetése után vált lehetővé. Az első világháború idején a háborús propaganda miatt – átmenetileg – a szigetet megnyitották a köznép előtt is, hogy az itt tartott hadikiállításokat és népünnepélyeket minél többen tekinthessék meg. A belépős rendszert a főváros népbiztossága 1919. március 28-án eltörölte, és elrendelte, hogy a területre mindenki díjtalanul léphet.⁷⁶ Április 13-án, vasárnap a szigetet ünnepélyes keretek között átadták a „proletárságnak”. Vörös lepellel takarták el a jegyszedő bódékat, vörös zászlók, drapériák díszítették az út menti fákat és kandelábereket, a bejárathoz pedig új kapu került, amelyen óriási tábla hirdette: „Minden a Mienk!” A program jól szervezett volt: az elemi iskolásokat tani-

⁷² TABORI Kornél: A gyermekek eldorádója. Új gyermekjátzó-hely a budapesti Állatkertben. *Vasárnapi Újság*, 1912. 724.

⁷³ DEKÁNY Szilveszter (szerk.): *150 éves a fővárosi kertészet. 1867–2017.* FŐKERT Nonprofit Zrt., Budapest, 2017.

⁷⁴ BFL XVI. 27. 1. dosszié. (1919. 06. 05.) VII. kerületi Munkás- és Katonatanács iratai. Lásd PERCEL Olivér: Szemlévénnyek a VII. kerületi Munkás- és Katonatanács jegyzőkönyveiből 1919. *Erzsébetváros*, 2018/10. 16–17.

⁷⁵ A Károlyi-kert a gyermekeké. *Népszava*, 1919. július 15.

⁷⁶ *Budapest Népbiztossága Hivatalos Közlönye*, 1919/14. 406.

tóik a kijelölt játszóterekre kísérték, a középiskolások a Magyar Atlétikai Club (MAC) pályáira mentek, ahol atlétikai versenyt és labdarúgó-mérkőzést rendeztek számukra. A sziget különböző pontjain a Vörös Hadsereg zenekarai forradalmi indulókat játszottak és a neves Rácz Lali közreműködésével vonózenekarok és népzenezők is muzsikáltak.⁷⁷ Az alsó vendéglő előtt kialakított tér díszes emelvényén gyermekkórusok énekeltek, majd délután három órakor Budapest népbiztosai hivatalosan is átadták a szigetet a Kommün támogatóinak számító munkásosztálynak és kisérgiztenciákkal azonosított „nép” számára. Az ünnepség szónokai az új rendszert életető beszédekkel mondtak. A program végén a megjelent tömeg a MAC sportpályájára vonult, ahol a gyermekek játéka után az MTE és a Nemzeti Sport Club⁷⁸ felnőtt labdarúgócsapata mérkőzött meg egymással.⁷⁹ A sziget több pontján fiatal színinövendékek proletárverseket szavaltak, míg a part mentén a budapesti evezősegyletek csónakos díszfelvonulást tartottak.⁸⁰

Ebbe a sorba tartozik a Dunakorzón és a Stefánia úton található kényelmes karosszékek ügye, amelyeket szintén államosítottak, 1919. március 28-án. A Buchwald Sándor cégéről a köznyelv által csak Buchwald székeknek nevezett ülőhelyek díjszedéses használati jogáért a cégnek szerződése volt a Székesfőváros Tanácsával. Az eljárás során a főváros a fémvázú karosszékeket térítés nélkül átvette a vállalkozástól, leltározta, és azokat a nép számára ingyenes használatra bocsátotta.⁸¹ Az április 8-i intézkedés után már minden korzózó ingyen lepihenhetett az ülőalkalmatosságokra.⁸²

⁷⁷ *Tolnai Világlapja*, 1919. április 26. 1.

⁷⁸ Nemzeti Sport Club (NSC), a Budapesti Torna Clubból kivált sportolók alapították 1906-ban. Az NSC – időnként névváltoztatással – 1942-ig működött. A futball mellett úszó, vívó, asztalitenisz és ökölvívó szakosztálya is alakult.

⁷⁹ A Margitsziget proletárünnep. *Pesti Napló*, 1919. április 15.

⁸⁰ Vörös avatóünnep a Margitszigeten. *Az ifjú Proletár*, 1919. április 20. Idézi: KUCZKA Péter és mások: I. m. 201–202.

⁸¹ *Budapest Népbiztossága Hivatalos Közlönye*, 1919/14. 406.

⁸² A korzón nem kell már fizetni a karosszékekért. *Népszava*, 1919. április 9.

A Lóversenytér (Tattersal) habár nem köztér, de mint egyféle zöldterület szintén vizsgálatunk tárgyát képezi. Az új rendszer ezt az „úri mulatságot” bezárta, és a területet hasznosította. A 130 holdnyi zöldfelületet egy száz tagból álló termelőszövetkezet kapta meg egy évre. A termőföldnek használt lóversenytéren hüvelyeseket, káposztát, tököt, paradicsomot termesztettek, de tehenészet, tyúkászat és gombatelep létesítésének ötlete is felmerült. A kertészek munkájukért napi 30 koronás bért kaptak és – a tervek szerint – a haszonból közösen osztozkodtak volna. Április elején két robusztus gőzeke segítségével felszántották a földet és megkezdték a veteményezést.⁸³ A hatalmas gép munkájáról fényképes beszámolót is láthatott az újságolvasó közönség.⁸⁴ A mezőgazdasági munkálatok mellett a területen készültek a május elsejei dekorációkat biztosító gipszszobrok, és később sporteseményeket is tartottak itt.

Hasznos szociális rendelkezésnek értékeljük a fürdőrendeletet,⁸⁵ amely megnyitotta a közfürdőket a gyermekek előtt.⁸⁶ Az óvodák és az iskolák csoportokban vitték a gyerekeket fürdetni. Iskolánként egy-egy óra fürdési idő állt a diákok rendelkezésére. A fürdőben az orvos egy rövid általános vizsgálat után különválasztotta a bőrbeteg gyermekeket az egészségesektől, a nagyobb hajúakat pedig fodrászhoz irányította.⁸⁷ A zuhanyzás és a tisztálkodás után megteltek a medencék, ahol önfeledt pancsolásra, némi játékra is jutott idejük a megilletődött tanulóknak.⁸⁸ A fürdetés a nevelők szigorú felügyeletével történt, akik a lányokat csak szorosán összefogott hajjal, kendőben engedték vízbe.⁸⁹ A fürdőzésről képeket közölt a *Vasárnapi Újság*: a fotón a zsúfolt medencében láthatóak a csillogó szemű gyermekek,

⁸³ Hasznos munka folyik a lóversenytéren. *Pesti Hírlap*, 1919. április 5.

⁸⁴ *Vasárnapi Újság*, 1919/17. 195. A kép alatti felirat szerint: „Hasznos lesz a lóversenyter is – felszántják a városligeti lóversenyteret.”

⁸⁵ *Fővárosi Közlöny*, 1919. március 28. 1–2.

⁸⁶ A határozat kiterjedt a fürdőkön kívül a magánlakásokban található fürdőszobákra is. A rendeletet 1919. március 24-én adták ki. Idézi: GÁBOR Andor és mások (szerk.): *A Magyar Tanácsköztársaság 1919*. Szikra Kiadó, Budapest, 1949. 138.

⁸⁷ Fürödnek a proletárgyermekek. *Népszava*, 1919. április 5.

⁸⁸ Gyermekek fürödnek. *Az Est*, 1919. április 5.

⁸⁹ A proletárgyermekek fürdetése. *Pesti Napló*, 1919. április 10.

amint a kamerába mosolyognak és fehér törölközőkbe burkolódva tekintenek a fotós felé.⁹⁰ A gyermekfürdetésről később részletes statisztika készült, amely szerint 1919. április 1. és június 30. között összesen 52 200 diákot fürdettek meg. Az árvaházak növendékei hetente egyszer, a többi gyermek kéthetente került sorra. A tisztálkodás alkalmával 2970 szappant, 1844 fésűt, 591 kefét és 394 törölközőt osztottak szét közöttük.⁹¹

A városligeti szórakoztató intézmények

A Városliget már 1919-ben is Budapest kedvelt pihenőhelye, szórakoztató és kulturális centruma volt, ahol és amelynek határán számos nevezetesség, látványosság volt található. A liget adott otthont több múzeumnak, a Széchenyi fürdőnek, a Vajdahunyad várának, a csónakázótónak és a kellemes sétányoknak. Gyakori helyszíne volt kulturális és sportrendezvényeknek, de itt tartotta politikai gyűléseit már évtizedek óta a munkásság is. A Városligetben működtek a fővárosi szórakoztatóipar képviselői: az Állatkert és az Angol Park, a cirkuszok, valamint a vurstli. A kiemelt fontosságú intézmények és a szórakoztatási lehetőségek miatt a Tanácsköztársaság rendszere külön figyelmet fordított a területre.

A liget kapuját a Millenniumi emlékmű jelentette, amely kultuszhelynek számított,⁹² és – éppen emiatt – a Tanácsköztársaság, mint láttuk, átformálta. De a szoborcsoportot az elszabadult indulatok már korábban sem kímélték. Április 5-én reggel I. Ferenc József szobrának ledöntött látványa fogadta az arra sétálókat. Az uralkodó tábornoki ruhás alakját – hiszen személye összekapcsolódott a háború kitörésével – összetörték.⁹³

⁹⁰ *Vasárnapi Újság*, 1919/16. 181.

⁹¹ *Fővárosi Közlöny*, 1919. augusztus 1. Statisztikai melléklet. 16. Az akcióban a Széchenyi, a Hungária, a Gellért, a Császár és a Király fürdők vettek részt, hetente egy-egy napon át, reggeltől estig.

⁹² Erről lásd SINKÓ Katalin: A Millenniumi emlékmű, mint kultuszhely. *Medvetánc*, 1987/2. 30–50.

⁹³ HELGERT Imre–NÉGYESI Lajos: *A Hősök tere. A nemzeti kegyelet megszentelt helye*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2015. 62.

A vandalizmust a korabeli sajtó üdvözölte, az elmúlt rendszer bukását látta benne.⁹⁴ Az eset után az emlékmű többi Habsburg-uralkodóját (I. Ferdinánd, III. Károly, Mária Terézia és II. Lipót) ábrázoló alkotást leszerelték.⁹⁵

A vurstli

A lakosság csodájára járt az 1909–1912 között újjávarázsolt állatkertnek⁹⁶ és az ugyanakkor kialakított, köépületekbe telepített vurstlit is szívesen látogatták.⁹⁷ Volt itt két mozi, a Beketow Cirkusz és a Barokaldi Néparéna, két kör- és egy hajóhinta, két céllövölde, egy bábszínház és a Műszínikör,⁹⁸ valamint a Feszty-körkép és a barlangvasút, fényképész és a Plasztikon nevű viaszbáb-kiállítás. A fogyasztást négy kávézó, három szatócs-, két cukrász- és két dohánybolt biztosította. A Tanácsköztársaság kultúrpolitikájába illeszkedett a városligeti mutatványos telep, vagyis a vurstli átalakítása is. A Budapesti Forradalmi Központi Munkás- és Katonatanács elnöksége 1919. május 6-án elrendelte a vurstli „művészi átalakítását”. A vurstlit városligeti mutatványos mintaüzemmé kívánták átalakítani és ennek érdekében megbíztak három művészt a tervek elkészítésével. A művészek, Pólya Tibor,⁹⁹ Hermann Lipót¹⁰⁰ és Herquet Rezső¹⁰¹ a munka elvégzéséhez minden hivatali támogatást megkaptak, terveiket kötelesek voltak bemutatni a szociálpolitikai és közművelődési ügyosztálynak és a munkálataikról heti jelentést

⁹⁴ *Pesti Hírlap*, 1919. április 5., valamint *Világ*, 1919. április 5.

⁹⁵ *Tolnai Világlapja*, 1919. április 26.

⁹⁶ Erről lásd PERCZEL Olivér: A budapesti állatkert újjáépítése. In: SZVOBODA DOMÁNSZKY Gabriella (szerk.): *Tanulmányok Budapest Múltjából. XXXVIII.* Budapest Történeti Múzeum, Budapest, 2013. 215–244.

⁹⁷ Erről lásd PERCZEL Olivér: A mutatványos-telep, avagy a vurstli születése. *Budapest. A városlakók folyóirata.* 2013/8. 24–27.

⁹⁸ STAUD Géza: *A Magyar Tanácsköztársaság színházi műsora.* (Színház-történeti Füzetek 26.) Színháztudományi és Filmtudományi Intézet–Országos Színház-történeti Múzeum, Budapest, 1959. 70–71.

⁹⁹ Pólya Tibor (1886–1937) festőművész.

¹⁰⁰ Herman Lipót (1884–1972) festőművész, grafikus.

¹⁰¹ Herquet Rezső (1884–1948) építész. Herquet részt vett a május elsejei díszletek munkálataiban is. A József Attila út és a Bajcsy-Zsilinszky útkereszteződésnél, a Kodály köröndnél, a Hősök terénél és az Oktogonnál elhelyezett installációkon dolgozott.

kellett tenniük. Az építkezésekre 100 000 koronás hitelösszeg állt rendelkezésre, amelyből előlegként fejenként 2000 koronát vettek fel május 7-én. A munkát el is végezték. Megrajzolták vázlateikat és azokat Ágoston Péter munkástanácsi elnöknek átadták. A megmaradt tervek szerint lacikonyhát, planéta- és énekes bódét terveztek az új mutatványos telepre. A rajzok készítésén túl heteken át a területen helyszíneltek, több vázlatot, tervet is kidolgoztak, azonban az idő kevés volt és a terv túl költségesnek bizonyult, így a vurstli átalakítása elmaradt.¹⁰² A Tanácsköztársaság bukása után az új hatalom a proletárdiktatúra időszaka alatti károkozásra hivatkozva visszaigényelte a kifizetett összeget. De a 6000 koronát a művészek – arra hivatkozva, hogy a munkát elvégezték – nem fizették vissza. Az ügy végül elhalt.

Az Angol Park

A vurstli mutatványosaival szemben 1911-óta működött az Angol Park, amely egyszerre volt családbarát élménypark – hullámvasúttal, elvarázsolt kastéllyal, csodakerékkel, siklóval – és az éjszakai élet figuráinak közkedvelt helyszíne, akik az Alpesi Faluban és a Terasz vendéglőben múltatták az idejüket.¹⁰³ Az Angol – az első világháború kirobbanásától Nemzeti – Parkot a Budapesti Forradalmi Központi Munkás- és Katonatanács elnöksége 1919. április 18-án birtokba vette. A park üzemvezetésével a korábbi igazgató-tulajdonost, Meinhardt Frigyeszt, a műszaki vezetéssel pedig testvérét, Meinhardt Richard mérnököt bízták meg május 29-én. Munkájukért havi 3000 koronát kaptak. Ám az üzem vezetésének tényleges irányítását a központi munkás- és katonatanács teljhatalmú megbízottja Cukkermandel Miksa üzembiztos és Gerlinger István üzemvezető végezte.¹⁰⁴ A Tanácsköztársaság az Angol Parknak is a teljes átalakítására törekedett, de a nagy munkákhoz a veze-

¹⁰² BFL IV.1407.b Budapest Székesfőváros Tanácsának iratai, Tanácsai Ügyosztályok Központi irattára XVI.496/1919.

¹⁰³ Az Angol Parkról bővebben lásd PERCZEL Olivér: Az Angol Park története (1911–1945). In: SZVOBODA DOMÁNSZKY Gabriella (szerk.): *Tanulmányok Budapest Múltjából* XL. I. m. 265–300.

¹⁰⁴ BFL IV.1407.b XVI.519/1919.

tés nem rendelkezett elegendő anyagi forrással, ezért ideiglenes kiadásként az elnökség 150 000 koronát engedélyezett a park számára.¹⁰⁵ Az Angol Parkban a szezon – május elsejét nem számítva – május 18-án kezdődött el, és a területen lévő Alpesi Falu is aznap tartotta nyitó előadását. A mulatóban húsz orfeumi attrakció és egy negyventagú balett-társulat lépett fel délután és este.¹⁰⁶ Az Alpesi Falu mulatót az artisták szakszervezete foglalta le saját tagjainak foglalkoztatására.¹⁰⁷ A parkban nagyszabású gyermekünnepélyt rendeztek június végén. A programon a gyerekek minden látványosságot megtekinthettek és ingyen kakaót és tízórait is kaptak.¹⁰⁸ A műorszámok július elején bővültek. Az Alpesi Falu orfeumán kívül, a park kabaré- és a Nyári Casino családbarát előadásaira,¹⁰⁹ a Pavillon Mascotte és a Trocadero bemutatóira lehetett jegyeket váltani.¹¹⁰ A parkban a bábszínház délutánonként gyermekműsorokat¹¹¹ tartott, míg este a felnőttek számára mutattak be előadásokat. 1919 júliusának végén a kollektív színtársulat¹¹² megkezdte működését a park egy nagyobb helyiségében, ahol korábban a „Tengeri Háború” mutatvány működött. Ez volt a Scala Színház, amelynek debütáló előadása Lecocq vígoperája, az *Angot asszony lánya* volt.¹¹³ A Nemzeti Park elnevezést a vezető ideológusok nem találták megfelelőnek, ezért ekkor újra átnevezték, és a Tanácsköztársaság szelleméhez jobban illesz-

¹⁰⁵ BFL IV.1407.b XVI.450/1919.

¹⁰⁶ Ma nyílik meg az Angolpark. *Vörös Újság*, 1919. május 18.

¹⁰⁷ A Kollektív Színtársulat működése. (Bálint Lajos a Kollektív Színtársulat igazgatójának nyilatkozata). *Színházi Élet*, 1919/23. 15–16.

¹⁰⁸ Gyermekünnepély. *Népszava*, 1919. június 26.

¹⁰⁹ Újra megnyiták a kollektív artista társulatok orfeumai. *Vörös Újság*, 1919. július 2.

¹¹⁰ STAUD Géza: I. m. 70.

¹¹¹ A bábszínház. *Vörös Újság*, 1919. augusztus 1.

¹¹² A Tanácsköztársaság színművészeti bizottsága a szerződés nélküli színészeknek munkát biztosított. Alkalmassági vizsga után 550 művészt foglalkoztattak, részükre havi 1200–1800 koronás fizetést folyósítottak. A társaság a Kollektív Színtársulat nevet kapta.

¹¹³ A Scala színház. *Vörös Újság*, 1919. július 29.

kedő Néppark nevet kapta¹¹⁴ 1919. július 12-én.¹¹⁵ Utasították a park vezetését, hogy az új név használatáról gondoskodjon, de a proletárdiktatúra bukása miatt erre már nem került sor. Az Angol Park üzembiztosi megbízását Cukkermandel Miksa július 25-én átadta Schwarz Miksának. Az átadás során a pénztári főkönyv 96 870 korona egyenleget mutatott. A bevételt az új üzembiztos hiánytalanul átvette elődjétől.¹¹⁶ A vizsgált időszakban a vigalmi adó fizetését nem teljesítették a főváros felé, és a bevételt a Fővárosi Népbiztosság központi pénztárába szállították. Egy későbbi jelentés szerint a tulajdonos Meinhardt 1919. augusztus 1-jén vette ismét saját kezelésbe az üzemet, ahol „a folyó évadban nem ugyanazon látványosságok és szórakozások voltak a közönség rendelkezésére állítva, mint a múltban, a díjak is magasabb összegben voltak megállapítva”.¹¹⁷ A Nemzeti Park nevet a cég még 1920-ban is használta, végül 1921-ben tértek vissza a korábbi Angol Park elnevezéshez. 1920-ban a vállalkozás részvénytársasággá alakult, az 1922-es évi közgyűlési jegyzőkönyv szerint a társaság alapításának oka: „a proletárdiktatúra alatt okozott pusztításoknak helyreigazítására megkívánt jelentékeny hitelösszegek megszerzése tette szükségessé”.¹¹⁸

A cirkuszok

A Beketow Cirkuszt a Tanácsköztársaság szinte azonnal, 1919. március végén államosította és Beketow Népcirkusznak nevezte át, irányítását egy négytagú direktóriumra bízta. Ahogy az Angol Park esetében, itt is alkalmazták a vezetésben a korábbi bérlőt, Beketow Mátyást.¹¹⁹ Sőt a direktórium szintén a vezetésben foglalkoztatta Könyöt Sándort, Beketow bérlő konku-

¹¹⁴ BFL IV.1407.b XVI. 618/1919.

¹¹⁵ *A Budapesti Munkás és Katonatanács Hivatalos Közlönye*, 1919. július 25. 1.

¹¹⁶ BFL IV.1407.b. XVI. 473/1919.

¹¹⁷ BFL IV. 1407.b. VI. 1637/1918.

¹¹⁸ BFL VII. 2.e. Pesti (1875-től) Budapesti Királyi Törvényszék (1946-tól Budapesti Törvényszék) iratai, Cégbírósági iratok. Cg. 12.959 O. 4151. 2439. doboz 1922. évi jegyzőkönyv.

¹¹⁹ *Dunántúl*, 1919. április 1.

rensét.¹²⁰ A cirkusz dolgozói munkájukért havi fizetést kaptak. A Beketow Cirkuszban délután három és este hat órakor tartottak előadásokat.¹²¹ Az új rendszer a programba is „belenyúlt”, a műsor kezdetén a cirkusz zenekara eljátszotta a proletár-indulót, csak ezután következtek a klasszikus számok: lovas ügyességi bemutató, akrobata produkció, hasbeszélő, bohóc, erőművész stb.¹²² A cirkuszban a Kormányzótanács rendeletére minden pénteken délelőtt gyermekelőadásokat is tartottak.¹²³ A Városliget másik cirkusza a Barokaldi Néparéna volt, ahol az előadások előtt szintén indulókat kellett játszani. Május elsejének ünneplése során a cirkuszt kidíszítették. A *Vörös Újság* tudósítója erre így emlékszik: „hivatalosan lajstromozott előadója annak a hatalmas gyűlésnek voltam, melyet a Baroccaldi-cirkuszban rendeztek. Ezt a helyiséget is nagyon szépen feldíszítették. A bejáratot vörös élővirág és zöld lombdíszes sátor alkotta, mely hosszan elnyúlt, akárcsak valami alagút”.¹²⁴

A károk

Vizsgálatunk során kiderült, hogy a proletárdiktatúra köztér-foglalásai súlyos anyagi károkat is okoztak. A Margitsziget megnyitása az ott lévő sportegyesületek pályáit tönkretette. Erről így ír visszaemlékezésében Zuber Ferenc, a MAC korábbi elnöke: „a Margitszigetet előzőnlő csöcselék a sok bosszúságon és kellemetlenségen kívül súlyos anyagi károkat is okozott a clubnak, tenispályáinknak az elkommunizálásával, melyeket proletárgyermekek játszóteréül jelöltek ki”.¹²⁵ A tömegrendezvények Budapest parkjainak, tereinek, utcáinak növényeiben

¹²⁰ *Népszava*, 1919. március 30.

¹²¹ *Népszava*, 1919. június 14.

¹²² SZILÁGYI György: *Komédia nagyban és kicsiben*. Lapkiadó Vállalat, Budapest, 1985. 97. Valamint: SZEKERES József–SZILÁGYI György: *Circus*. Magyar Cirkusz és Varieté Vállalat, Budapest, 1979. 94–96.

¹²³ A gyermekek szórakozása. *Vörös Újság*, 1919. július 24.

¹²⁴ GÁRDOS Mariska: *Kukoricán térdepelve*. Budapest, 1964. 48–49. Idézi: MARKÓJA Csilla: I. m. 169.

¹²⁵ Idézi: FÖLDES Éva: I. m. 50.

okoztak komoly pusztításokat. A háborús mozgósítás során a tömeg letaposta a fűvet, kidöntötte a kerítéseket. De a pusztítás legnagyobb mértékben a Tanácsköztársaság ideje alatt következett be. A sajtó szerint: „Az elvtársak úgy értelmezték a »minden a mienk« elvet, hogy csizmásan feküdtek be a virágágyakba, a padokat hazahordták, a kerítéseket erőszakkal kitördelték, a bokrokat pedig, bár kissé átlátszóak voltak kinevezték a szerelem függőnyeinek.”¹²⁶ A Városligetet is nagyon megviselte a háborús időszak, mivel akkoriban nem tudták gondozni a sétányokat. Az őszi rózsás forradalom után, 1918 karácsonyán fegyveres katonák sok fenyőt kivágtak a Stefánia út mellett fenyőfának. De a legnagyobb kárt itt is a Tanácsköztársaság okozta az öntözési tilalmával. A növények kiszáradtak, a virágok elfonnyadtak és a megcsúnyult virágágyakat az emberek le is taposták.¹²⁷

A Tanácsköztársaság és a román megszállás után a helyreállítás következett. Mivel 1920-ban nem állt rendelkezésre elég fűmag, a Városliget parkosítása nem volt megvalósítható. Így a megelőző két év (1918–1919) károkozásainak orvoslására a „Városliget letiprott és tönkretett részeinek felújítására” 230 000 korona költségösszeget engedélyeztek. A bolsevizmus időszaka alatt tönkretett parkok helyreállítására negyven munkás száznapi munkájára volt szükség. A munkát a Fővárosi Kertészet irányította, és 1920 tavaszán foglalkozás nélküli ipari munkások alkalmazásával végezték el.¹²⁸ A rongálásokból leszűrt tapasztalatok és a fűmag hiánya átalakította a fővárosi közparképítéset. Míg a dualizmus időszakában a parkokban, tereken a franciás kertészet, az impozáns, közepén elterülő virágágyak díszítették a zöldfelületeket,¹²⁹ a forradalmak után inkább fákat, bokrokat ültettek. A fő cél csak a kiirtott, kopár felületek újratelepítése lehetett. A kertészet munkatársai fűmag hiányában szükségmegoldásokhoz is folyamodtak,

¹²⁶ Helyrehozzák a parkokat. *Fővárosi Hírlap*, 1920. május 5.

¹²⁷ A pusztuló kertváros. *Magyarország*, 1919. október 16.

¹²⁸ BFL IV.1407.b II. 469/1919.

¹²⁹ CSEPELY-KNORR Luca: *Budapest közparképítészetének története a kiegyezéstől az első világháborúig*. Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 2016.

más növényeket is felhasználtak a kopárság eltüntetésére.¹³⁰ A Tanácsköztársaság rongálásai után, 1920. május elseje előtt a Székesfővárosi Tanács osztályvezetője az újabb pusztítások elkerülésének megelőzésére a Karhatalmi Főparancsnoktól a Városligetbe és a Népligetbe tíz-tíz, a Városmajori és az Erzsébet téri parkokba két-két fegyveres őr kirendelését kérte. Az őrök feladata volt, hogy megakadályozzák a fák és egyéb növények rongálását, felkészülve arra, hogy ilyenkor rendre sokan lepik el a parkokat. Amíg azonban – áll a kérvényben – a forradalmak előtti időben a közönség rongálásai a normális mértéket nem haladták meg, addig az azokat követő időszakban, erkölcsiben eldurvulva, a főváros növényállományában valósággal brutális pusztítást vitt végbe.¹³¹ A proletárdiktatúra időszaka alatt faki-vágások is történtek. A belváros VI. kerületében a Béke tér, a Figyelő út, a Lőportár utca huszonhat fáját (1922-ben pótoltak huszonnégyet), a Szegedi út kilenc fáját, az Angyalföldi utca hat fáját, a Jász utca harmincnyolc fáját, a Bulcsú utca tizenkét fáját, a Röppentyű utca huszonegy és a Tatai út huszonegy fáját vágták ki. Ezenkívül a IX. kerületben és a X. kerületben történtek jelentős fapusztítások.¹³²

Összegzés

A magyar történelemben egyik rendszer sem sajátította ki olyan mértékben a köztereket, mint a Tanácsköztársaság. Az 1919-es kommunista berendezkedés – építve szovjet-országi tapasztalataira – teljes mértékben kihasználta a szabad terek adta lehetőségeket. Rövid, mindössze négy és fél hónapos regnálása alatt kilenc alkalommal – fennállása minden második hétvégén – sor került a főváros köztereit érintő tömegrendezvényekre. A kialakított diktatúra az államosítások segítségével a zöldfelületekre is kiterjesztette a hatalmát és rajta hagyta

¹³⁰ BFL IV.1428. II. üo. 571/1920.

¹³¹ BFL IV.1428. II. üo. 250/1920.

¹³² BFL IV.1514. Budapest Székesfőváros Kertészetének iratgyűjteménye. 17. kötetdoboz, utcai fasorok nyilvántartója 1902–1930.

sajátos jegyeit. Azokban a „békés célú” esetekben is, amikor nem kifejezetten a nyílt erődemonstráció volt a cél, a hatalom intézkedése az előző rendszerrel való leszámolást tükrözte. A Dunakorzó székeinek ingyenes használata, a gyerekfürdés, a játszóterek kialakítása, a proletárdiktatúra sajtója így váltak – a későbbi kommunista rendszer történészei által – pozitív előjellel kiemelt intézkedésekké.

Ezekkel ellentétben a toborzó ünnepek, a sportesemények, a temetési menet mind a hatalom erődemonstrációinak tekinthetők. A rendezvények birtokba vették, kisajátították és át is alakították a köztereket. Így történt ez a vörös szín hangsúlyozásával, a paravánok, zászlók és jelképek feltüntetésével a toborzónapokon, a Margitsziget megnyitásakor vagy a vöröskatonák temetési ceremóniáján. A jelenség legmarkánsabb példája a munkásság ünnepe, május elseje volt, hiszen aznap a térfoglalásokhoz minden elérhető eszközt igénybe vettek. Az utcák, terek, parkok és az épületek új rendszer elképzelései szerinti átalakítása a proletariátus rendszerének az egész magyar főváros feletti győzelmét bizonyította. A hatalmas szobrok, díszletek, a kihelyezett zászlók, a feliratok Budapest szimbolikus elfoglalását jelentették. A vörös – forradalmi – szín és a rendszer által támogatott új művészeti forma, az avantgárd képviselőinek hangsúlyos szerepeltetése pedig az előző rendszer „idejétmúlt” formavilágával való leszámolást mutatta. A múlttal való teljes szakításra, a hatalom nyílt kiradírozási szándékára hívta fel a figyelmet a magyar történelem királyait és más neves alakjait (Pázmány Péter, Werbőczy István, Baross Gábor) ábrázoló szobrok letakarása, teljes eltüntetése. Az alkotások helyére a pártállam által kultusszal övezett személyek (Karl Marx, Szabó Ervin) és szimbolikus alakok (a városi proletár, a vöröskatonna és a szegény földműves figurái) kerültek. Ugyancsak ezzel a szándékkal takarták el az Alagút feletti országcímert, és elé a proletárdiktatúra által elfogadott jelképeket (vörös csillag, eke és kalapács) helyeztek. A Köröndön álló fejedelmek (Bethlen Gábor, Bocskai István) és hadvezérek (Pálffy János, Zrínyi Miklós) szobrai pedig a személyek dicső tetteinek üzenetén túl azért sem voltak elfogadhatók, mert királyi adományként ke-

rültek oda. Az alkotásokat óriási vörös színű földgömbökkel fedték el, amelyek a világforradalom győzelmét bizonygatták. Ezt hangsúlyozták a négy égtáj irányába néző munkásszobrok is. A monumentális méretű gipszszobrok pedig a munkásság győzelmét, az egész társadalom fölé magasodását jelképezték. A rendszer előfiguráinak¹³³ Marx, Engels, Lenin és Dózsa György mellett Martinovics Ignácot és a jakobinus mozgalmat tekintette, és egyedül Petőfit – mint forradalmi költőt – őrizte meg.¹³⁴ A munkásság jelentőségét bizonyította *A munka háza* című alkotás és a „Dolgozatosok és tiétek a paradicsom” feliratú, nagy méretű festmény is, amelyen egy izmos férfialak lángpallal üzi el a tőkéseket. A Tanácsköztársaság nem tudott azonosulni a Nemzeti Áldozatkészség szobrával sem, hiszen az a háborús patriotizmust és a társadalmi egyenlőtlenségekre emlékeztető jótékonykodást jelképezte. Mindkét térfoglalási módszerrel kapcsolatban megállapítható, hogy a társadalom és a gazdaság teljes átalakításának szándékát mutatja.

A diktatúra fontos eszköze a közvéleményt befolyásoló sajtó és az általa kifejtett propagandatevékenység. A lapok egyöntetűen sikeresnek értékelték az említett eseményeket, a megmaradt fotók és filmfelvételek is erről árulkodnak. Hatalmas tömeg, lelkes felvonulók, éljenző szurkolók, nevető gyermekek. Május elsején valóban az embereké volt a tér, a hömpölygő tömeg – a sajtó szerint ötszázötven-hatszáz ezer ember¹³⁵ – kora reggeltől délutánig vonult a legfontosabb utcákon, majd a tereken ünnepelt tovább egész éjszaka. „Késő éjjelig az utcán marad Budapest dolgozó népe. Mindenki érzi, hogy ezen az első diadalmas május elsején az utcán, annyi dicső küzdelem és gyászos áldozat színhelyén van a helye. Ma az utca szabad, az utca a népé, minden a dolgozó népé.”¹³⁶ A hatalmat kiszolgáló, az eseményeket egyöntetűen dicsőítő sajtó által bemutatott képet árnyalja egy

¹³³ A Tanácsköztársaság példaképeinek tekintett személyeket bemutatja: Vörös Boldizsár: „*A múltat végképp eltörölni?*” I. m. 85–111.

¹³⁴ Vörös Boldizsár: *Történelmi személyek – új rendszerekben*. I. m. 224–225.

¹³⁵ Budapest lakossága akkor körülbelül egymillió főt számlált.

¹³⁶ RÉTI László (szerk.): *Magyar Május elsejék. Dokumentumgyűjtemény*. Szikra, Budapest, 1953. 42.

korabeli szemtanú, Lowetinszky János, akinek érzéseiről aznap este lejegyzett naplójából értesülhetünk. „Lekanyarodtunk az Eskü téri hídhöz. Szt. Gellértet elbűjtették egy nagy büdös sárga paraván mögé lenn pedig egy ostoba mázolvány akarta velünk érthetővé tenni a paradicsomot. A nép ernyedten kullogott jobbra balra 200 vízcsap ontotta nedűjét, de nem volt itt semmiféle lelkesülés mint hajdinában dinában, sem egy kurjantás, sem egy lelkesülő örömteli arcz, mindenfelé gyanakvás és szorongó érzés mutatkozott az arcokon.”¹³⁷ Herman Lipót szintén átélte az ünnepi felvonulást. Gondolatai hasonlóak: „A felvonulásban, mint néző részt vettem, a hangulat kissé nyomott volt. Látszik az embereken, hogy kocsmát, húsos ebédet, s némi italt (melyet a kommunista állam eltiltott) szívesebben vettek volna.”¹³⁸ Szélpál Árpád aktivista költő szavai is erről tanúskodnak: „És eljött a május elsejei nagy felvonulás. De ez nem az a tömeg volt, amely az egykori tüntetéseken erőt mutatott és reményt adott. Majális – gondoltam, megható majális: felszalagozott nők, férfiak vállukon gyermekükkel, felvirágozott teherautók a szakszervezetek jelvényeivel, csak éppen az összeolvasztó melegség hiányzott. Sokan csak kényszerből jöttek. Kivezényelték őket.”¹³⁹

Az idő végül ítélkezik. A tanácsköztársasági május elseje térfoglaló dekorációit a lecsapó szélvihar tette tönkre, a proletárdiktatúra rendszerét pedig két hónap múlva a történelem vihara söpörte el.

¹³⁷ Lowetinszky János naplói. Idézi: VÖRÖS Boldizsár: Károlyi Mihály tér, Marx-szobrok, fehér ló. I. m.170.

¹³⁸ Herman Lipót naplói. 69. Idézi: MARKÓJA Csilla: I. m. 156.

¹³⁹ SZÉLPÁL Árpád: *Forró hamu*. Budapest, 1984. 502. Idézi: MARKÓJA Csilla: I. m. 177.